

ЗМ1 Самостійна робота №2 (2 год.)

Тема 5. Поняття етики ділового спілкування, її предмет і завдання.

Мета: ознайомити з прийомами мислення, вимогами до мовлення і мислення, як правильно читати й осмислювати прочитане; навчити володіти прийомами мислення та мовлення, збагачувати індивідуальний словник, правильно читати, осмислювати й опрацьовувати текст, вміти відредагувати текст.

Література:

1. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення: фахове і нефахове спілкування. – Донецьк: ТОВ»ВКФ «БАО», 2011. – С. 178-196.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – 4-те вид., доп. – Х.: Торсінг, 2003. – С. 300-324.
3. Дейл Карнегі. Учись виступати публічно і впливати на широке коло людей. – К., 2000.
4. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник/За ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Книги –ХХІ, 2011. – С. 80-118.
5. <http://reftrend.ru/725890.html>

План

1. Поняття спілкування. Сутність і зміст етики ділового спілкування.
2. Етичні (моральні) норми і нормативи.
3. Професійна етика.
4. Вчинок як першоелемент моральної діяльності.

Запитання для самоконтролю.

1. Дайте визначення поняття «етика ділового спілкування».
2. Визначте поняття «спілкування», «культура спілкування», «культура мовлення».
3. Назвіть загальноприйняті етичні норми, які ви знаєте.
4. Поясніть поняття «вчинок». Наведіть приклади.

Методичні вказівки до виконання самостійної роботи №2

Студенти повинні:

знати сутність, види, завдання етики ділового спілкування, етичні норми та нормативи. **Розвивати вміння** використовувати набуті знання у процесі ділового спілкування. Необхідно зробити конспект за планом, наведеним вище та закріпити вивчене, виконавши вправи.

Поняття спілкування

Поняття спілкування є надзвичайно широким і включає в себе різні аспекти.

Спілкування — це 1) складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів між людьми, що виникає на основі потреб і спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння іншого; 2) взаємодія суб'єктів через знакові засоби, викликана потребами спільної діяльності та спрямована на значимі зміни стану, поведінки партнера.

Спілкування є однією з універсальних реальностей буття людини, специфічним видом і необхідною умовою її діяльності. Від нього значною мірою залежить психологічний клімат в організації, на підприємстві, їх організаційна і виробнича мобільність, конкурентні позиції на ринку. Його характер обумовлюється етнічними, професійними, віковими, гендерними та багатьма іншими параметрами, які необхідно знати і враховувати. Адже правильно організоване спілкування не тільки забезпечує ефективний обмін інформацією, а й дає змогу глибше пізнати партнера, спрогнозувати особливості подальшої ділової взаємодії з ним, іноді розпізнати за начебто вишуканими манерами некоректні наміри тощо.

А багато виробничих проблем часто є породженням саме непрофесійного, невмілого спілкування. Спілкування — сукупність зв'язків і взаємодій індивідів, груп, спільнот, під час яких відбувається обмін інформацією, досвідом, вміннями, навичками і результатами діяльності. Усне ділове спілкування передбачає всілякі способи взаємодії між співрозмовниками за допомогою вербальних (словесних) і невербальних (поза, жести, міміка, одяг, знаки, символи) засобів. Залежно від

способу сприймання інформації, кількості учасників, форми спілкування можна поділити на такі види: контактне (безпосереднє); дистанційне (телефонне, селекторне); діалогічне (з одним співрозмовником); монологічне (доповідь, промова); полілогічне (диспут); усне (розмова, бесіда); письмове (листи, телеграми, електронні засоби); міжперсональне (нарада, колоквиум); масове (збори, мітинг); офіційне, функціональне (пов'язане зі службовою діяльністю); приватне, інтимно-сімейне (у невимушеній, неформальній обстановці); анонімне (між незнайомими — вулиця, транспорт).

Кінцевий позитивний результат спілкування залежить не стільки від мотивів, якими керується людина, скільки від уміння їх сформулювати й викласти. Кожний із наведених вище видів передбачає дотримання відповідних етичних норм і правил спілкування. Людина може по-різному ставитися до свого співрозмовника, але етикет у поєднанні з почуттям власної гідності та самоповаги не дозволяв їй відкрито висловлювати негативні оцінки чи іншим чином виявляти негативне ставлення. Різні прояви мовленнєвого етикету супроводжують більшість ситуацій міжперсонального, як і будь-якого іншого спілкування.

Незалежно від змісту розмови мовці послуговуються висловлюваннями, що включають певні етикетні знаки. Вони й складають тематичні об'єднання різних за структурою мовних одиниць (слів, словосполучень, речень) на ознаку привітання, подяки, вибачення, побажання, прощання тощо. Кожне тематичне об'єднання є частиною доволі розгалуженої системи засобів вираження мовного етикету. Вибір тієї чи іншої одиниці формул увічливості залежить від: ситуації; професії; соціального статусу; статі; освіти; віку. Заумов умілого володіння та врахування цих складових мовець має більше можливостей досягти поставленої мети.

Сутність і зміст етики ділового спілкування

Функціонування підприємства, як і життєдіяльність суспільства, пов'язане зі спілкуванням людей, яке є необхідною умовою узгодження ідей, думок, вироблення і організації виконання рішень. Зі спілкуванням пов'язані звичні уявлення про людські контакти і відносини, стосунки, які виникають на основі

професійних, побутових, творчих та інших спільних інтересів. Елементарною функцією спілкування є досягнення взаєморозуміння на зовнішньому, формальному рівні: за допомогою усмішки, рукостискання, приязного слова тощо. Однак уже на цьому етапі можливі непередбачені непорозуміння. У слов'ян, американців прийнято вітатися рукостисканням, лапландці труться носами, жителі Самоа обнюхують один одного, латиноамериканці обнімаються, французи цілують один одного в щоку, народи Кавказу обнімаються й цілуються, тобто користуються певними знаками — одиницями умовного коду, мовою, яка формувалась віками, комунікативним знаряддям, яке створювали народи і раси. Елементарні мови (наприклад, мова вітальних жестів) варіюються не лише в межах національних культур, а й усередині кожної з них: у професійних, станових, статевих чи вікових групах і навіть у сім'ях.

Спілкування охоплює всю багатогранність духовних і матеріальних форм життєдіяльності людини і є її суттєвою потребою, формою людської взаємодії, через яку індивіди фізично і духовно впливають один на одного, формують уявлення про світ, приходять до взаєморозуміння, оскільки воно передбачає обмін думками і почуттями з іншими людьми, а також звернення людини до самої себе: власної душі, спогадів, сумління, мрій. Глибинний суспільний смисл спілкування полягає у задоволенні потреби у великому багатстві, яким є внутрішній світ іншої людини, у вмінні поділяти її почуття.

Спілкування є процесом виховання і самовиховання, в якому люди впливають одне на одного без дидактики і моралізування. Тому такими важливими є моральний зміст і культурні форми спілкування як форми творчості, яка допомагає виявити і розкрити кращі якості особистості. Воно вибудовується на повазі до гідності іншої людини, дотриманні сформованих людством норм моралі, звичаїв тощо. Найзмістовнішим, ємним і *виразним засобом людського спілкування є слово, мова*. Уміння говорити і слухати, вести бесіду — важлива умова взаєморозуміння, перевірки істинності чи помилковості своїх думок, уявлень. Однак і «мова тіла» (погляд, жест, поза, особливості поведінки при розмові) може виявляти ставлення до людини, характеризувати культуру співроз-

мовника. При спілкуванні завжди відбувається обмін інформацією — комунікація. Однак спілкування і комунікація не тотожні за своїм змістом.

Комунікація (від лат. спілкуюсь із кимось) — смисловий та індивідуально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією у різноманітних процесах соціальної взаємодії. Зіставлення обох понять дає підстави для висновків, що «спілкування» є загальним за своїм змістом, а «комунікація» — конкретним, яке позначає лише один із його типів (соціальну взаємодію). Комунікація буває вербальною (словесною) і невербальною, тобто безсловесною, тілесночуттєвою. Зміст комунікації може бути різноманітним, але це завжди повідомлення, яке повинно забезпечити досягнення певної мети. Спілкування передбачає не просто обмін інформацією, а й обмін знаннями, враженнями, почуттями та емоціями. З одного боку, вони швидкоплинні, з іншого — стійко позиціонують індивіда щодо інших людей і предметів. Здатність відчувати людина набуває тільки у спілкуванні. Почуття, які супроводжують процес спілкування, надають йому відтінку задоволення чи незадоволення, полегшують чи утруднюють його. У стандартній комунікативній ситуації почуття майже не виявляються. Етика ділового спілкування ґрунтується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, колег, які сприяють розвиткові співпраці, розв'язанню поставлених проблем. А це й зміцнення взаємодовіри, постійне інформування партнера щодо своїх намірів та дій, а також запобігання обману й порушенню взятих зобов'язань.

2. Етичні норми—система загальних цінностей і правил етики. Культура спілкування є складовою частиною культури людини загалом. Вона, як і будь-яка інша культура, містить в собі певну суму знань, у цьому контексті — про спілкування.

Для культури спілкування характерна також нормативність. Вона визначає як мають спілкуватися люди в певному суспільстві, у конкретній ситуації. Зазвичай норми визначаються станом суспільства, його історією, традиціями, національною своєрідністю, загальнолюдськими цінностями. Для кожної епохи

розвитку людства характерна певна культура спілкування, що відповідає загальнолюдським цінностям. Тому саме тепер важливо закласти засади такої культури спілкування в нашому суспільстві, яка відповідала б часові, нашій історії та духовно-творчому потенціалу українського народу.

Безумовно, лише знання не забезпечать культури спілкування, якщо ними не скористатися. Для того, щоб спілкування було успішним, потрібні вміння, а їх набувають з досвідом, психологічними засобами, за допомогою певних вправ. Отже, *культура спілкування у вузькому розумінні — це сума набутих людиною знань, вмінь та навичок спілкуватися, які створені, прийняті та реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку.*

Морально-етичні норми поведінки людини найкраще розкриваються в спілкуванні. Етичний аспект спілкування може бути розкритий через моральний зміст міжособистих стосунків. В основі етики ділових відносин повинні бути координація і гармонізація інтересів сторін. При цьому важливо, щоб стосунки здійснювались етичними засобами і в ім'я морально виправданих цілей. Ринкові відносини надають діловим партнерам свободу вибору, разом з тим вони збільшують кількість варіантів рішення, породжуючи комплекс певних етичних дилем. *Ефективність взаємодії* залежить не лише від обопільного намагання партнерів досягти спільності у поглядах та порозумінні, щирості у викладенні своїх поглядів з обговорюваної проблеми, прагненні дотримуватись принципу рівноправності сторін, а й від *дотримання моральних норм*. Не зважаючи на всю проблематичність і складність вибору моральної позиції, слід у взаємовідносинах дотримуватись таких норм: *у моралі немає абсолютної істини і найвищого судді серед людей; етичні промахи інших людей не слід «роздмухувати», роблячи «з мухи слона»; власні промахи слід визнати й не допускати в подальшому; хвалити краще інших, а претензії залишати собі; моральне ставлення оточуючих до особистості вреєшті-реєшт залежить від неї; практичним утвердженням норм моралі повинно бути — «почни з себе»*. Великий вплив на суспільну мораль здійснюють засоби масової інформації, передусім телебачення. На жаль, деякі приватні телеканали безсоромно пропагують шляхом

показу західної кінопродукції культ жорстокості, насильства, розпусти, іншої аморальної гидоти, впроваджуючи їх в свідомість і підсвідомість громадян, передусім молоді. Це викликає справедливе обурення населення, широкого громадського загалу. Є всі підстави сподіватися, що сучасне економічне становище держави зміниться на краще, а сила закону і загальні моральні норми запанують в Україні. Але цей процес може ніколи не набрати великого розмаху, якщо, у свою чергу, тисячі нових українських фахівців, державних службовців і політиків будуть байдужі досягти високого етичного рівня ділової поведінки та моралі. Етичні нормативи ділового спілкування і поведінки повинні описувати загальну систему і правила, яких, на думку організації, повинні дотримуватися її працівники. Ці нормативи розробляються з метою поліпшити ділове спілкування на різних рівнях і в різних сферах діяльності організації. Мета їх створення — встановлення нормальної атмосфери і визначення етичних рекомендацій при ухваленні рішень. Кожне підприємство, якщо воно дорожить своєю репутацією, прагнучиме до того, щоб утвердити у себе стандарти етики ділового спілкування, що є важливим компонентом бізнесу.

3. Професійна етика.

Професійна етика – це *наука про професійну мораль як сукупність ідеалів та цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються у процесі праці і походять із змісту їх професійної діяльності.*

Професійність – це здатність людини опанувати навички та уміння певного виду діяльності й розгорнути на їх основі власні творчі здібності.

Моральні відносини людей у трудовій сфері регулює професійна етика. Суспільство може нормально функціонувати й розвиватися тільки в результаті безперервного процесу виробництва матеріальних і духовних цінностей.

Тому **професійна етика** – це моральна самосвідомість професійної групи, її психологія та ідеологія.

Основними завданнями професійної етики є:

- систематизація накопиченого у процесі історичної практики досвіду, характерного для даного виду діяльності,
- узагальнення і вдосконалення професійного досвіду відповідно до вдосконалення даного виду діяльності.
- вплив на свідомість спеціаліста з метою вдосконалення його як особистості і професіонала;
- сприяння більш повному та ефективному вирішенню професійних завдань.

Завдання професійної етики полягає в тому, щоб вивчити складний процес відображення професійних стосунків у моральній свідомості, у морально–професійних нормах, провести чітку межу між морально–професійними явищами і явищами професійної майстерності, вивчити суспільні мету і завдання професії, її значущість у соціальному прогресі.

Професійна етика покликана дати теоретичне обґрунтування сутності трансформації загальних норм і принципів моралі до специфічних умов професійної діяльності людей відповідно до уявлень про професійний обов'язок, благо, добро, справедливість, совість, честь та інші моральні цінності.

Слід підкреслити, що професійна етика розвивається на перетині теоретичного, нормативного і прикладного складників (компонентів) етики, її зміст визначається специфічними завданнями конкретного виду професійної діяльності. На теоретичному рівні розглядаються сутність, специфіка морально–професійних відносин, їх місце і роль у житті суспільства, сучасний стан і тенденції розвитку.

Нормативний рівень концентрує в собі вивчення та обґрунтування практичних рекомендацій, конкретних моральних норм.

Завдання професійної етики щодо свого об'єкта – морально–професійних стосунків на прикладному рівні полягає у сприянні й втіленні гуманістичних імперативів у специфічні умови професійної діяльності, встановленні меж бажаного, дозволеного і неприпустимого, обґрунтуванні морально–професійного ідеалу та певного зразка, еталона, взірця поведінки, нормативного ідеалу в конкретній сфері професійної діяльності.

Професійна етика не передбачає дріб'язкову регламентацію поведінки людей. Вона своїми рекомендаціями виробляє у працівників здатність до максимальної моральної орієнтації, до встановлення моральних меж застосування творчих прийомів, тим самим визначаючи лише основні моральні норми і принципи професійної поведінки. Спосіб же поведінки у кожному окремому випадку визначається самою особистістю, стає справою її морального досвіду, професійного такту.

Змістом професійної етики є кодекси поведінки, що пропонують певний тип моральних взаємин між людьми й способи обґрунтування даних кодексів.

Професійна етика вивчає:

- відносини трудових колективів і кожного фахівця зокрема;
- моральні якості, особистості фахівця, які забезпечують найкраще виконання професійного обов'язку;
- взаємини усередині професійних колективів і ті специфічні моральні норми, які властиві для даної професії;
- особливості професійного виховання.

Професіоналізм і ставлення до праці є важливими характеристиками моральності особистості. Вони мають особливе значення в особистісній характеристиці індивіда, але на різних етапах історичного розвитку їхній зміст і оцінка істотно розрізнялися. У класовому суспільстві вони визначалися соціальною нерівністю видів праці, протилежністю розумової й фізичної праці, наявністю привілейованих і непривілейованих професій. Про класовий характер моралі в сфері праці свідчить написана в першій третині II століття до н.е. християнська біблійна книга “Мудрість Ісуса, сина Сирахова”, у якій є повчання про те, як варто ставитися до раба: “корм, ціпок і тягар – для осла; хліб, покарання й справа – для раба. Займай раба роботою й будеш мати спокій; послаб руки йому – і він буде шукати волі”.

4. Вчинок як першоелемент моральної діяльності

4 вересня 1965 р. в незадовго перед тим відкритому столичному кінотеатрі «Україна» відбувалася прем'єра фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Зустріч творчої групи з глядачами, що передувала показові стрічки, була посправжньому хвилюючою: адже всесвітньо визнаний шедевр нарешті могли побачити й оцінити на батьківщині, куди його так довго не допускали. Виступали режисер, оператор, хтось з акторів. Аж раптом публіка почула схвильовані слова юнака, який, дедалі напружуючи голос, говорив про те, яких зусиль коштувало «пробити» цей талановитий і щирий фільм, як важко взагалі стало дихати на Україні; про арешти, які розпочалися серед української інтелігенції. «Громадяни! Невже ми допустимо повторення 37-го року?!» – неначе шмагав покірливі душі присутніх тремтячий від власної правоти юнацький голос – але в динаміках уже наростало виття, і хтось непомітний, схаменувшись, відтягав непередбаченого промовця від мікрофона. Зала вирувала, люди почали підводитися з місць – аж ось розпочався фільм. На екрані попливли чарівні карпатські краєвиди, замерехтіли трагічно-прекрасні епізоди життя, сцени жорстокості й любові. Й не було, здавалося, в залі людини, яка не відчувала б серцем усієї повноти правди, що спалахнула на мить у цьому зіткненні слова й фільму.

Багато хто з присутніх, як виявилось згодом, запам'ятав ту мить назавжди.

Юнака, що зламав крихку благонадійність «небезпечної» прем'єри, звали Іваном Дзюбою. Його протест підтримали Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, які були в залі. Всі вони незабаром поплавилися. Стуса, зокрема, було відраховано з аспірантури Інституту літератури АН УРСР, згодом за продовження «дисидентської» діяльності арештовано й засуджено. Помер він у спецтаборі на Уралі 4 вересня 1985 р. – день у день через 20 років після того пам'ятного для київської інтелігенції вечора .

Отже, що таке вчинок?

Попереднє визначення подане в назві цього розділу. Як у галузі трудової діяльності людини елементарною осмисленою цілістю є реалізація тієї чи іншої мети, в галузі наукового пізнання – встановлення чи відкриття певної істини, в

мистецтві – творення художнього образу, так у царині власне моральної активності такою цілістю, що надає останній довершеної й осмисленої форми, постає не що інше як учинок. Уся справа, однак, у тому, як розуміти саму моральну діяльність, адже, з одного боку, вона не існує як щось особливе поряд з іншими предметне визначеними різновидами діяльності людей, з іншого ж – мало не в кожному з цих різновидів діяльності – економіці, політиці, спорті й т. д. і т. п. –рано чи пізно відшукується свій власний моральний аспект.

Найчастіше, якщо не зважати на проміжні позиції, зустрічаються два підходи до розуміння суті моральної діяльності – більш широкий і більш вузький. Згідно з першим, ширшим підходом, діяльність є моральною, якщо узгоджується з вимогами моралі, її нормами та цінностями. Якщо людина сумлінно виконує свій обов'язок, з повагою ставиться до ближніх, дотримується правил порядності, в нас є підстави вважати її поведінку, її діяльність моральною – на відміну від діяльності аморальної, що порушує приписи моралі.

У вузькому ж розумінні власне моральною є лише така діяльність, яка ґрунтується на усвідомленому виборі її суб'єкта й має на меті активне утвердження певних моральних цінностей. З такого погляду можна говорити про домінуюче моральне значення тих або інших проявів людської активності як про їхню спеціальну ознаку, зовсім не вважаючи при цьому всі інші форми цієї активності чимось обов'язково аморальним.

Указане розрізнення є важливим для нас, оскільки воно дає змогу зрозуміти, що, взагалі кажучи, справжній моральний учинок є явищем рідкісним у повсякденному людському житті. Можна бути чесною, порядною, доброю людиною і не здійснювати при цьому жодних учинків – поки складність моральної поведінки залишається суто «технічною» складністю виконання певних зобов'язань і не тягне за собою сумнівів відносно самих духовно-моральних засад, що їх репрезентує дана особистість, пов'язуючи з ними уявлення про власну гідність. Інакше кажучи, якщо певний обов'язок є безсумнівним, виконувати його легко в моральному відношенні (навіть якщо у відношенні фізичному це вимагає граничних зусиль усього людського єства), й особливої потреби в такому «кванті»

суто моральної активності, як учинок, не виникає. Інша справа, коли ця безсумнівність відпадає і ми усвідомлюємо проблематичність, дискусійність ціннісних засад нашого буття, усвідомлюємо, що обстоювати їх у полеміці з опонентами, можемо лише шляхом власного вибору, власної відповідальної дії. Саме в такому разі проста відмова плескати в долоні, простий намір розмовляти рідною мовою стають учинком – не тому, що важко, мовляв, виконувати вимоги людської моралі, а тому, що потрібно захищати її духовно-ціннісні основи.

Враховуючи сказане, **вчинок можна визначити як практичний акт цілеспрямованого утвердження певних моральних цінностей у ситуації, де ці цінності беруться під сумнів або заперечуються.** Беручися захищати дані цінності, людина наче виступає з ряду (звідси російське «поступок»), відокремлюється від маси, втручається у відкриту подієвість буття, розв'язку якої заздалегідь передбачити неможливо. Саме відсутність онтологічних гарантій щодо стверджуваних цінностей і пов'язана з цим неминучість морального ризику відрізняють учинок від того, що називається «героїчним учинком» або подвигом, – діяння, спрямованого скоріше на досягнення певної мети, аніж на її полемічне ствердження у світі. Подвиг – зрушити з місця, «подвигнути» якусь украй важку у фізично-життєвому відношенні, але безсумнівно потрібну справу. Вчинок – зробити щось за рішенням власної совісті, на свій страх і ризик, без сподівань на загальне схвалення власних моральних мотивів.

За всієї своєї ризикованості справжній учинок, звичайно, із самого початку несе в собі потужний моральний пафос; втручаючись у рутинний перебіг справ, він утверджує в ньому дієвість совісного суду, прерогативи вищих людських цінностей. У зв'язку з цим слід підкреслити, що за своєю конкретно етичною спрямованістю вчинок може бути добрим або злим, але він принципово не може бути бездуховним – смисловий універсум людської духовності знаходить у ньому свою безпосередню реалізацію, предметне продовжується в неповторній ситуації його здійснення.

За словами відомого соціопсихолога І. С. Кона, «всі вчинки здійснюються в конкретній ситуації», тобто визначаються не лише абстрактними

закономірностями моральної сфери, а й реальним людським співбуттям у світі. Універсальність морального вибору набуває у вчинку форми й присмаку конкретної внутріситуативної діяльності, підпорядковується до певної міри власній логіці останньої. Той же згаданий напочатку розділу виступ І. Дзюби і В. Стуса, як і будь-який справжній учинок, мав поза всім іншим і цілком конкретну ситуативну мету. Утвердження цінностей у цупкій структурі вчинку по суті невіддільне від «суворої прози» практичного цілепокладання – тільки завдяки цьому воно й не лишається голою декларацією, а постає дієвим проявом людського духу тут і тепер, у «силовому полі» даного моменту.

Разом з цим, «замикаючися» на конкретну ситуацію, моральний учинок незмінно виходить за її межі – або, завдяки акумульованій ним духовній енергії, підносить саму цю ситуацію на рівень високої драми людської свободи й цінностей, де історія моральності постає перед нами в цілісних сценах на зразок поховання софоклівською Антігоною свого брата Полініка, присяги, що її приносить датський принц Гамлет духові вбитого батька, розкаяння Родіона Раскольникова перед Сонечкою Мармеладовою тощо. Здатність морально-сислового ядра вчинку до «трансцендування» за межі наявного контексту життя безпосередньо пов'язана з масштабністю тих цінностей, що їх репрезентує й утверджує суб'єкт учинку. В кожному разі, ґрунтуючися на виборі, тобто орієнтації на те бажане, що вже якимось чином сформувалося і заявило про себе в людському житті, вчинок розкриває, робить актуально присутніми в наявній дійсності певний духовно-ціннісний порядок, певну систему смислових натягів, що виходять далеко за межі діючого суб'єкта. Відтак, осмислюючи людський учинок, ми не милуємося із самої його неповторності (як, скажімо, при сприйнятті твору мистецтва), а намагаємося начебто «прочитати» його, розпізнати (за низкою принципово вже засвідчених у суспільній свідомості взаємопов'язаних ознак) той порядок цінностей, що його обстоює суб'єкт даного вчинку. Так і згаданий виступ в «Україні» здобував свій реальний сенс лише в контексті утверджуваної ним загальної ціннісної позиції – як притишеної на той час, але живої в інтелігентській

свідомості системи цінностей українського національного життя, так і універсальних цінностей людської моральної автентичності.

Таким чином, здійснюючися в певній ситуації, начебто «вибухаючи» в ній, учинок незмінно окреслює навколо себе своєрідне смислове поле, що залучає його до надситуативних духовно-ціннісних зв'язків культури, поле, здатне радикально змінити весь сенс вихідної ситуації в цілому. Осяяна вчинком, ця ситуація набуває якісно нових рис, що вже не можуть бути зведені до її попереднього стану; для сформованої християнською традицією моральної культури Європи прообразом цієї необоротності справжнього вчинку постає не що інше, як самий божественний Першо-вчинок – хресна жертва Христа, після якої, як стверджували вже отці християнської церкви, світ змінився у самій своїй основі й принципово вже ніколи не може бути таким, яким був раніше. Так і людські вчинки хоч на крихтину, але змінюють світ довкола нас: мужне утвердження власної гідності, прощення, адресоване ворогові, прояв співчуття там, де на нього не сподівалися, – вносять у наше життя елементи цієї моральної необоротності.

Як бачимо, справжній моральний вчинок за своєю суттю є досить вагомим зрушенням у всій структурі людського буття, взятого в єдності його духовних, моральних і безпосередньо життєвих аспектів. Особа, що зважується на вчинок, неминуче йде на певний ризик – передусім моральний, але нерідко й на фізично-життєвий також, інколи – на свідому самопожертву. Разом з тим кожен учинок означає певний зсув реальності, яка оточує діючого суб'єкта, – реальності культурної, соціальної, реальності особистих стосунків.

Кожен учинок вводить до цієї реальності дещо нове й водночас щось у ній руйнує, розриває ті чи інші усталені зв'язки. Є вчинки, які в окресленому онтологічному плані відіграють глибоко конструктивну роль; чимало й таких, що призводять переважно до деструкції, порушення органічних відносин.

Саме з огляду на те, що повноцінний учинок є, так би мовити, сильнодіючим засобом людського втручання у світ, першою етичною настановою щодо нього, хоч як це парадоксально, має бути: не зловживати вчинком. Вище вже йшлося про

те, що вчинок за своєю суттю є в людській поведінці явищем рідкісним; так воно, очевидно, й має бути.

Водночас учинок лишається осердям, першоелементом моральної діяльності, у відриві від якого остання просто втрачає свій смисл. Людина, не здатна до вчинків, не є справжнім суб'єктом моральності. Отже, друга етична настанова щодо вчинку має вимагати готовності його здійснити, коли в цьому виникає потреба. Саме цією готовністю визначається, зрештою, моральна зрілість людської особистості.

Зазначена обставина варта особливої уваги, оскільки традиційно культура вчинку є однією з найслабших ланок нашої моральної культури. Ще на початку ХХ ст. О. Шпенглер, а згодом М. М. Бахтін писали про «кризу вчинку» в сучасному світі; у східнослов'янському регіоні ця криза значно поглибилася за роки радянської влади, коли загальноприйнятою нормою поведінки стало «мудре» правило «Не виступай!»

Світ, що потребував активного людського втручання, все більше перетворювався на світ Учинку, який не відбувся. Як засвідчив ще Чорнобиль, навіть подвиг, навіть героїчне діяння виявлялися для нашого співвітчизника чимось більш зрозумілим, природним і «легким», ніж «звичайний собі» моральний учинок: підбирати з ризиком для життя радіоактивний брухт зрештою було кому, а от підійти до мікрофона чи телекамери і, знехтувавши дурними заборонами, чітко й своєчасно попередити людей про небезпеку – добровольців не знайшлося.

Можна було б гадати, що за останні роки справи в цьому відношенні змінилися. І справді, ми стаємо більш жорстокими, рішучими, скандальними – але ж чи зростає разом з тим наша здатність до морального вчинку? Хіба не спостерігаємо й досі згубну звичку в усьому йти за гуртом – на добре й на зле? Хіба викорінені вже в нашому суспільстві давні стереотипи тоталітарного мислення, яке перешкоджає особистості зважитися на самостійний крок? Хіба не прислухаємося ми й сьогодні до гучних закликів «згори» там, де потрібно

керуватися лише голосом власного сумління? Тож проблема здолання кризи вчинку і нині стоїть перед нами.

Практичний блок (студенти повинні закріпити знання практично, виконавши вправи).

1. Прочитайте. З'ясуйте, до яких етикетних ситуацій належать подані мовні формули та якими з них можна скористатися за офіційних обставин.

1. Привіт. Здрастуйте. Доброго ранку. Наше щире вітання. Добрий день. Добридень. Вечір добрий. Добрий вечір. Доброго здоров'я. Я Вас вітаю.

2. До побачення. До завтра. На все добре. Бувайте. Усім вітання. Тим часом. Мені час. До зустрічі. Скоро побачимось. Щасливо.

3. Спасибі. Дякую. Щиро дякую. Дуже дякую. Дозвольте висловити вдячність. Глибоко вдячний. Дякую від усього серця. Ви зробили мені велику послугу. У великому боргу перед Вами. Складаю подяку.

4. Так. Гаразд. Обов'язково. Авжеж. Добре. Чудово. Ще б пак. Ви маєте рацію. Не заперечую. Звичайно. Безсумнівно.

5. Не може бути й мови. Нічого подібного. Це марнування часу. Я про це іншої думки. Шкода, але я мушу відмовитися. Це неможливо.

2. Змодельуйте стандартну ситуацію звернення до незнайомої особи (виконують 2 студенти). Розташуйте у правильній послідовності потрібні фрази у розмові.

3. Ви на вулиці зустрілися зі своїм викладачем. Якими словесними формулами ви скористаєтесь під час вітання? Запишіть ці формули.

4. Змодельуйте ситуацію: Ви незадоволені вчинком свого товариша, зробіть йому зауваження, а він Вам повинен дати відповідь.

5. I. Перекладіть українською мовою. II. Сформулюйте основні правила, яких слід дотримуватись під час безпосереднього спілкування.

Благородный муж думает о девяти вещах: о том, чтобы видеть ясно; о том, чтобы слышать четко; о том, чтобы его лицо было приветливым; о том, чтобы его

поступки были почтительными; о том, чтобы его речь была искренней; о том, чтобы его действия были осторожными; о необходимости помнить о последствиях своего гнева; о необходимости помнить о справедливости, когда есть возможность извлечь пользу (Конфуций). Довідка: благородный — шляхетний; почтительный — поважливий, шанобливий; искренний — щирий; последствия — наслідки; извлечь — мати, дістати, здобути.

б. I. Прочитайте діалог. Вкажіть на помилки у мовному оформленні. II. Опишіть ситуацію, що склалася, реченнями з прямою мовою, використовуючи формули ввічливості. Поясніть розділові знаки.

У відділі кадрів: Я б хотів знати, чи оформили ви мою особову справу?

— Як ваше прізвище, ім'я, по батькові? На якій посаді працюєте? Коли подавали документи?

Данилець, зварник, сьомого. — Вашу особову справу ще не оформлено, бо ви подали не всі документи.

— Чому ж ви про це не попередили мене раніше? Адже ви дивились документи! — У мене було багато роботи, я просто не звернула уваги.